

PETRUS EGO ZERNI QUI ET GUMAY FILIUS

Ivan Ostojić

Ovako je tri puta (172, 179, 184)¹ predstavljen osnivač jednog od najbogatije dotiranog benediktinskog samostana u staroj Hrvatskoj. Bez sumnje, to je vrlo zaslužan čovjek, jer je šezdesetih godina XI st.² podigao i, premda je imao živih sinova s kojima se slagao, velikodušno opskrbio kulturnu ustanovu prvoga reda. Podizanjem, naime, benediktinske opatije podigao je u ono vrijeme ujedno i školu i biblioteku i karitativnu postaju i uzorno poljoprivredno dobro. Znamenit je i po tome što je na svoj sarkofag dao urezati stihove, kojima se marljivo bavilo nekoliko naših epigrafičara, lingvista i historičara, a iz kojih stihova proizlazi da je bio izvanredno bistar i da je obnašao istaknute službe u javnom životu.³ Najpoznatiji je, pak, po kartularu u kojemu su opisani posjedi njegove zadužbine i koji se do danas sačuvao u riznici Splitskoga metropolitanskog kaptola, te je više puta bio objavljivan i komentiran kao vrlo dragocjen i pouzdan povijesni, paleografski i filološki spomenik, jer bolje nego ijedan drugi osvjetljuje društvene odnošaje, a dobrano i političke prilike kod nas u drugoj polovici XI stoljeća.⁴ Zbog svega toga smatram da neće biti suvišno ako kušamo malo bolje upoznati Petrov dom i rod.

Sam Petar na početku spomenutoga kartulara kaže da je sa svojom ženom Anom počeo graditi crkvu sv. Petra do crkve sv. Stjepana, koja je pripadala splitskom patronu svetom Duji, »našemu gospodinu« (*que ditioni domini nostri uidelicet beatissimi Domnii subiacet*) (172). Malo dalje navodi tri svjedoka što ih je sa sobom doveo iz Splita (*quos a Spalato mecum duxi*) (173). Napokon pripovijeda da je sklopio konvenciju sa zemljoposjednikom Ljudinom, kad ga je bio zadržao kod sebe u Splitu (*quando illum retinui Spalato apud me*) (192). Dakle, Petar je bio splitski građanin. Kada i odakle je njegova obitelj došla u Split, ne znamo. Prema onome što ćemo dalje kazati, čini se da su mu barem otac i djed (tj. očev otac) bili Splićani.

Da je, pak, Petar bio Hrvat, vidimo već iz toga što je u netom spomenutoj konvenciji, koja je napisana latinskim jezikom, sebe nazvao familijarnim imenom *Petrić* (*ego Petrizo*), dodavši kršćanskom antroponimu hrvatski hipokori-

¹ Zagrađeni brojevi u tekstu označuju strane zbornika: Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije I*, Zagreb 1967.

² Ivan Ostojić, *Kad je osnovan samostan sv. Petra u Selu, Starohrvatska prosvjeta* ser. III, sv. 7, Zagreb 1959, 143—157.

³ Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj I*, Split 1963, 343.

⁴ Viktor Novak i Petar Skok, *Supetarski kartular*, Zagreb 1952, 5—8.

stički sufiks (192).⁵ Uvjerljivije dokaze o Petrovoj nacionalnoj pripadnosti naći ćemo u hrvatskim imenima članova njegove obitelji.

Najprije da vidimo kako mu se zvao otac. U drugom dijelu citirane formule Petrova identiteta nalaze se dva osobna imena: *Zerni* i *Gumay*. Svi koji su objavili svoja čitanja navedene formule slažu se da je prvo od tih imena, tj. *Zerni* (172) ili *Cerni* (179) ili *Černi* (184), hrvatsko. To isto ime — apstrahirajući zasad od osobe koja ga je nosila — zapisano je u obliku *Girno* (ili *Zirno*) u jednoj ispravi koja je pripadala splitskom samostanu sv. Stjepana. Tom ispravom, izdanom nešto poslije g. 1020, splitski prior ili gradonačelnik Prestancije, u prisutnosti opata Sv. Stjepana, predaje svojem sinu *Girno* (ili *Zirno*) vlastitu crkvu sv. Marije na Poljudu blizu Splita. Latinski original toga i ostalih starijih dokumenata sustjepanskog samostana je nestao, ali mletačka biblioteka *Marciana* čuva njihov talijanski prijevod u kodeksu iz XVII stoljeća. Prijevod spomenute isprave počinje ovako: *Io Prestanzo priore faccio nota della chiesa di santa Maria, come la ho data a mio figliolo Girno* (ili *Zirno*) (60). Rački je rekonstruirao propali latinski original ovako: *Ego Prestantius prior breve recordationis facio de ecclesia sancte Marie, quomodo dedi eam filio meo Zirno*.⁶

Taj crkvom obdareni Prestancijev sin teško se razbolio, obukao je benediktinski habit u sustjepanskom samostanu i onu poljudsku crkvu sv. Marije dalje poklonio svojem sinu *Dobri* (*Dabrio*), koji je tada bio opat spomenutog samostana. Darovnica o tome, napisana između g. 1050. i 1060, ovako počinje u talijanskom prijevodu: *Io Zirno, al presente priore di Spalato, figliolo della bona memoria Prestanzo priore di Spalato* (94), a u latinskoj rekonstrukciji Račkoga: *Ego Zirno, nunc prior spalatensis, filius bone memorie Prestantii prioris spalatensis*.⁷

I nepoznati talijanski prevodilac i rekonstruktor Rački izrazili su ime Prestancijeva sina oblikom *Zirno*. Učinili su to s gledišta romanskog jezičnog osjećaja sasvim pravilno. U dalmatinskom su se naime latinitetu hrvatska osobna imena, ako nisu svršavala na *-a*, izražavala u nominativu najčešće s dočetnim samoglasnikom *-o* ili su se adaptirala klasičnom deklinacijskom sistemu na *-o*.⁸ Za potvrdu nominativa na *-o* navodim nekoliko primjera iz samoga Kartulara: *frater illius Boledrugo* (175), *testis Dragonego* (184), *Dretillo celalarius* (175), *ipse Lutizo* (178), *ipse Miroslauo* (173), *ego Petrizo* (192), *nepus suus Pradano* (178), *Slavizo frater eius* (192), *dicebat Susalo* (193), *frater eius Uilcizo* (173) itd.

Ima i drugih dočetakata, ali od velikog broja hrvatskih imena, prezimena ili nadimaka, svršavali oni u našem jeziku na bilo koji suglasnik ili samoglasnik, nigdje ni jedno u latinskim ispravama koje su kod nas nastale u vrijeme narodnih vladara nema nominativ na *-i*. Postoji doduše u Petrovu kartularu izraz *crivali rex*, ali mislim, da sam na drugom mjestu dovoljno jasno pokazao, kako

⁵ Hipokoristik Petrić, ne kao patronimik ili prezime nego kao osobno krsno ime, susreće se i danas na Braču. Prema Skoku, naprotiv, izvedenica Petrizo je današnji Petrac (Novak-Skok, n. dj., 266).

⁶ Fr. Rački, Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia, Zagrabiae 1877, 40.

⁷ Rački, n. dj., 61.

⁸ Novak-Skok, n. dj., 247.

to nije nikakav hrvatski nomen proprium *Krivalj*⁹ nego dativ od latinskog apelativa *crivalis* ili *corrivalis*.¹⁰

Ista konstatacija vrijedi i za originalne narodne forme, tako da je Maretić, u svojem pregledu nesloženih narodnih imena po nastavcima, nabrojio 219 različitih dočetak, ali među njima se ne nalazi ni jedan na *-i*.¹¹ Napose ističemo da ni nesloženi hipokoristici od određenih pridjeva koji u nominativu muškog roda svršavaju na *-i* ne zadržavaju taj dočetak. Tako napr. *dobri, dragi, grubi, lipi, prvi* u latinskim spomenicima, bilo u Kartularu bilo izvan Kartulara, dobivaju oblike odmila *Dabro* (na više mjesta), *Drago* (na više mjesta) i *Drase* (195) *Gruba* (177) i *Grubo* (195), *Lipa* (154), *Piruo* (88).

Napokon, oblici imena koja svojom osnovom podsjećaju na crninu ili bi mogla biti hipokoristici od *Črnomir*, susreću se u Kartularu osim već navedenih još ovi: *Cernata* (195), *Cirnecha* (196), *Cirnotta* (196) i *Kerna* (174), a izvan Kartulara *Cernec*,¹² *Kirne* (142), *Kernic* (147), *Kirnia* (138) i *Zirno*.¹³ Drugim riječima, nominativni nastavci odmila kod imena nastalih od pridjeva *crni* ili *črni* završavaju u suvremenim spomenicima XI st. na *-a, -e, -o* i *-c*, ni jedan na *-i*. Takve iste dočetke na istoj osnovi nalazimo nekoliko stotina puta i u dokumentima iz XII, XIII pa i XIV stoljeća.¹⁴ I tada na *-i* svršavaju samo genitivi. Tako su npr. 1275. i 1276. datirane dvije isprave u Splitu *temporibus Vice Zerni de Jadra communitatis potestatis*,¹⁵ dok se 1282. među kanonicima u Trogiru nalazio *Michael subdiaconus filius Cerni*.¹⁶

Zbog svega što smo dosad naveli, ni u izrazu *Petrus ego Zerni* ne možemo oblik *Zerni* olako uzeti za nominativ nadimka što bi ga Petar navodno dobio po boji kose.¹⁷ Osim toga, kad bi ovdje *Zerni* bio nominativ, zar nam se ne bi činio slijed riječi *Petrus ego Zerni* neobičan u prozaičnom izvješću o posjedima jedne crkve? Takav, naime, poredaj pomalo odaje patetičan ili poetički ton. Naprotiv dobiva se prirodniija intonacija, ako je *Zerni* genitiv, jer tada glasi: *Petrus ego Zerni qui et Gumay filius*.

Nadalje nam ne dopušta ovdje priznati nominativni oblik imenu *Zerni* ni zadnja imenica *Gumay*, koja je izvan svake sumnje genitiv izveden, prema Skoku, od latinskoga kognomena *Geminianus*.¹⁸ Nekoliko se, naime, puta namjerimo da je u spomenicima stare Hrvatske isti čovjek nosio dva osobna imena. Najpoznatiji su slučajevi kraljeva Petra Krešimira i Dimitrija Zvonimira,

⁹ Novak-Skok, n. dj., 200—201, 269.

¹⁰ Ivan Ostojčić, *Dedit ei crivali rex*, Bogoslovska smotra XXXIII, 1963, br. 2, 122—125.

¹¹ Tomo Maretić, *O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba*, Rad JAZU LXXXII, 1886, 81—153.

¹² Rački, n. dj., 170.

¹³ Rački, n. dj., 180.

¹⁴ T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije II—VIII, 1904—1910*, na više mjesta.

¹⁵ Smičiklas, n. dj. VI, 1908, 125, 171.

¹⁶ Smičiklas, n. dj. VI, 408.

¹⁷ Novak-Skok, n. dj., 276.

¹⁸ Novak-Skok, n. dj., 242, 243, 260. — Moglo bi se pomisliti, da je Gumay osobni nadimak koji ima veze s hrvatskim glagolom gumati. Taj glagol prvotno znači jesti naglo i velikim zalogajima, a u prenosnom smislu mnogo zarađivati, zgrtati novac (Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika II, Zagreb 1967, 142), ali je teško tu vezu obrazložiti.

koji su ovako zabilježeni: *ego Cresimirus, qui alio nomine vocor Petrus* (105); *ego Demetrius, qui et Suinimir* (139); *ego Suinimir, qui et Demetrius* (162); *iussu regis Suinimiri, qui et Demetrii* (163). I u Petrovu kartularu susrećemo takve slučajeve: *ego Rusinus, qui et Morsticus* (196); i *Formini Spalatini, qui et Busica* (173). U svim navedenim primjerima ime iza *qui et* označuje istu osobu kao i ime ispred tih dviju riječi, pa zato moramo kazati da su i u izrazu *Petrus ego Zerni qui et Gumay filius* riječi *Zerni* i *Gumay* genitivi dvaju imena istoga čovjeka. Prema gore citiranom Krešimirovu primjeru potpunije bi se to izrazilo: *Petrus ego Zerni, qui alio nomine vocatur Gumay, filius* ili hrvatski: *Ja Petar, sin Črne* (ili *Crnoga*), *koji se zove i Gumaj*. Ako pak, kako neki hoće, nije Petrov otac nego Petar sam imao dva imena, tada je trebalo da jasno i jednostavno napiše *Petrus ego Zerni, Gumay filius*. Ali takvu ili sličnu običnu i određenu formulaciju on nije ni jedan put upotrijebio.

Ne čudimo se što se *filius* ne nalazi neposredno uz *Zerni*. Nije stavljen ispred, jer se po običaju latinske sintakse smješta redovito iza očeva imena.¹⁹ A ne nalazi se ni neposredno iza, jer bi bilo suvišno istu apoziciju stavljenju iza prvoga ponoviti još jedan put iza drugog imena. Elegantnije i jasnije to isto je zapisano jedan put, povezujući oba imena veznikom *et*: *Zerni qui et Gumay filius*.

Uostalom nije moje iznašanje da je Petar sin Črne (ili Crnoga). Takvim ga je smatrao Farlati kad je svoje pripovijedanje o posveti crkve sv. Petra u Selu počeo riječima: *Petrus filius Zerni homo dives et honoratus*.²⁰ Može biti, da je Farlati pogriješio i da je ovo moje razlaganje neispravno, jer je još uvijek za mnoge naše povijesne pisce utemeljitelj samostana u Selu *Petar Crni*. Ali ipak držim da nije sasvim točno kad Viktor Novak bez ikakva obrazloženja tvrdi: »u kartularu se jasno i nedvosmisleno kaže, da je Petar Crni sin Gumajev, a ne Crnoga.«²¹ Mislim da se u najmanju ruku to ondje ne kaže *jasno i nedvosmisleno*.

Ako je pak Petar doista sin Črne, a sigurno je, kako vidjesmo, u Splitu tada živio prior Črne, koji je imao sina Dobru, opata u samostanu sv. Stjepana, naravno je pomisliti da su Petar i Dobre braća. Teško je naime pretpostaviti da je, u malenom i k tome još dobrim dijelom romanskom Splitu, osim gradonačelnika u isto vrijeme i jedan drugi isto tako ugledan plemić nosio isto hrvatsko ime Črne. — Još bi jedna okolnost mogla nagovijestiti posebnu vezu između našega Petra i opata Dobre. Petrov epitaf složio je u stihovima *dominus Dabrus*,²² a budući da je *dominus* prema pravilu sv. Benedikta službeni naslov opata,²³ domišljamo se da je to opat Dobre i da je upravo on svojemu bratu sastavio posmrtnu uspomenu u leoninskim heksametrima.²⁴

¹⁹ Ferdinand Schulz, *Lateinische Sprachlehre*, Paderborn 1857, 573.

²⁰ Danielis Farlati, *Illyrici sacri tom. III, Venetiis 1765*, 154.

²¹ Novak-Skok, n. dj., 49.

²² Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj I*, 343.

²³ *Regula monachorum c. LXIII*.

²⁴ Ovdje usput pripominjem da je opet Dobre umro najkasnije 1089, jer se od te godine spominje na Sustjepanu opat Teodor (190). Prema tome je i Petar, ako je Dobre autor epitafa, morao umrijeti do te godine, dosljedno, morao je i samostan u kojemu je umro osnovati prije devedesetih godina XI st., u koje Miho Barada, Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI stoljeća, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku L*, 1932, 182—186, i Viktor Novak, n. dj., 42, 50, 190, stavljaju početak opatije sv. Petra u Selu.

Petar pripovijeda da je za prvog opata novog samostana postavio *dominum Gregorium, nostrum nepotem* (174). I ovdje treba da svratimo pozornost na titulu *dominum*, kojom Petar oslovljuje opata, iako mu je taj bio *nepos*. *Nepos* može označiti i unuka i sinovca i nećaka, ali je Grgur bio vjerojatnije Petrov sinovac ili nećak, jer je teže mogao doživjeti unukovo imenovanje za opata. Opat je, naime, prije morao biti monah, za kojega se ipak tražila stanovita kanonska dob da bude promaknut u opata. U svakom slučaju, stari Petar zove gospodinom bliskog i mlađeg rođaka.

Dalje, ako je Petar sin Črne, tada mu je stric bio splitski nadbiskup *Pavao*, koji je to bio u drugom i trećem desetljeću XI stoljeća. On je dao podići poznati mramorni stup i na njemu natpis kao uspomenu pobjede nad svojim protivnikom, nekim samozvanim biskupom.²⁵ Znamo još da je iz temelja sagradio onu crkvu sv. Marije na Poljudu, da ju je opskrbio lijepim mirazom i da ju je u bolesti predao svojem ocu Prestanciju, splitskom prioru (59). Osim toga, nadbiskup *Pavao* dao je napisati djelomično sačuvanu knjigu psalama i *Život Marije Egipatske*, što je u lijepoj okrugloj beneventani po njegovoj narudžbi transkribirao đakon *Majo*.²⁶ Poduzetan duh nadbiskupa *Pavla* i ostalih članova *Prestancijeve* obitelji donekle nam potvrđuje da je Petar od njih baštiniio sklonost za velike pothvate.

Prema dosada rečenom, Petrov djed po ocu bio bi prior *Prestancije*. Budući da je taj krstio sina hrvatskim imenom Črne, vrlo vjerojatno je i sam bio Hrvat. Takav je sigurno bio drugi Petrov djed, tj. majčin otac, jer Petar navodi u *Kartularu* da je za novi samostan kupio neku zemlju koja je bila njegova djeda *Mihače* (*que fuit avio meo Mihaza*). *Mihačinu* nacionalnu pripadnost pokazuje ne samo hrvatski augmentativni sufiks kršćanskom imenu, što ga je sam nosio, nego i narodna imena njegovih u *Kartularu* spomenutih najbližih rođaka, kao što su *Vraškonia Metača* i *Vukoj* (176).

Da su se pak Petrovi potomci, koje raspoznajemo u splitskim ispravama pod obiteljskim nazivom *Gumaj*, i u XII st. priznavali Hrvatima, uvjeravaju nas imena *Dobronja* (*Dabranus Gumai*, 1144—1188)²⁷ i *Drago sin Dobronje* (*Dragus filius Dabrane Gumai*, 1171—1188),²⁸ koji se nekoliko puta susreću kao zastupnici stranaka ili svjedoci.

Eto, to smo mogli kazati o domu i rodu Petrovu. On je osnovao samostan u čisto hrvatskom kraju i stavio mu na čelo Hrvata. Hrvatima je bio naseljen, a isključivo Hrvati su poslije njega nastavili obdarivati njegovu zadužbinu (194, 196, 209). Viktor Novak tvrdi da je Petar bio protivnik glagoljice, koja je na njegovu epitafu navodno označena kao *error*, i »da je upravo antiglagoljaški stav Petra Crnog i njegove okoline bio i najsnažniji podsticaj, da se iz svijesno određenih propagandnih razloga izgradi jedno antiglagoljaško žarište u kraju, koji je bio i ostao vjekovima uistinu izrazito glagoljaški sve do XX stoljeća«.²⁹ Budući da za takvu tvrdnju nema pozitivnih dokaza, jer je i samo postojanje

²⁵ Miho Barada, *Episcopus Chroatensis, Croatia sacra I*, 1931, 197—201; Veljko Gortan, *Natpis na mramornom stupu splitskog nadbiskupa Pavla*, *HZ XVII*, 1964, 423—429.

²⁶ Viktor Novak, *Scriptura Beneventana*, Zagreb 1920, 68—69.

²⁷ Smičiklas, n. dj., II, 55—56, 222.

²⁸ Smičiklas, n. dj. II, 130, 142, 222.

²⁹ Novak-Skok, n. dj., 21—24, 28—33.

riječi *error* na epitafu danas, ako nećemo kazati isključeno, vrlo problematično, radije bi trebalo vjerovati autentičnim izjavama samoga Petra. On je, naime, dao napisati da je podigao zadužbinu za upokoj duša svojih mrtvih i oprostjenje grijeha (172). Nadalje, da je ozdravivši od teške bolesti — u kojoj se bio zavjetovao da će ako ozdravi primiti monašku tonzuru i obući benediktinski habit — do svoje crkve uredio samostan, postavio mu opata i pridružio se monasima u novoj opatiji (173—174). U njoj je živio i umro, i htio da u njoj bude pokopan. Mjesto antiglagoljaškog stava, Petrov postupak je nastavak benediktinske tradicije, koja je u njegovoj obitelji počela prije dolaska reformatora nadbiskupa Lovre u Split i mnogo prije krunjenja Lovrina prijatelja kralja Zvonimira.

Sumirajući sve skupa možda nije preuzetno ovaj osvrt zaključiti ocjenom da je Petar, sin Črne, osnivač Gumajeve obitelji, najprominentniji Hrvat u Splitu u vrijeme apogeja stare hrvatske države.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb